

Н. М. Проскуріна,
к. е. н., доцент, Запорізький національний університет

СУТНІСТЬ ДЕФІНІЦІЇ "АУДИТОРСЬКИЙ РИЗИК" І ЇЇ РОЛЬ ПРИ ФОРМУВАННІ АУДИТОРСЬКИХ ПРОЦЕДУР

У статті сформульовані базові положення теорії аудиту через розкриття сутності й змісту її вихідних категоріальних понять, зокрема "аудиторський ризик". Дослідження і теоретичне узагальнення цього явища має особливе значення для наукового обґрунтування і практичної реалізації достатніх та відповідних аудиторських процедур, що дозволить інтенсифікувати процеси в аудиті.

The auditing theory fundamentals are stated in this article. It was achieved by disclosure the entity and content of its initial categorical terms, in particular "audit risk". This phenomenon's research and theoretical generalization make sense for the scientific substantiation and practical realization of sufficient and appropriate audit procedures that will intensify audit processes.

Ключові слова: аудиторський ризик, загальний аудиторський ризик, властивий ризик, ризик контролю, ризик невиявлення помилок, моделювання, оцінка, фактори впливу, аудиторські процедури, професійне судження.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах на українському ринку зростає конкуренція на аудиторські послуги, підвищується вимогливість замовників і користувачів аудиту, зацікавлених в тому, щоб аудиторські перевірки проводилися у відповідності до Міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики, що, в свою чергу, регулює питання щодо визначення аудиторського ризику.

У період сталого розвитку економіки України основою сучасного проведення аудиту аудиторські фірми визнають підхід, який заснований на оцінці ризику, підґрунтям якого є визначена достовірність його оцінка. Визначення аудиторського ризику дозволяє аудиторським фірмам вибрати оптимальний варіант поєднання аудиторських процедур; скоротити терміни проведення аудиторської перевірки, що, в свою чергу, впливає на зменшення трудових і фінансових витрат; підвищити довіру користувачів фінансової звітності до незалежної професійної думки аудиторів, щодо її достовірності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам розвитку різних аспектів аудиту присвячені теоретичні й практичні роботи як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів, таких як: Р. Адамс, А. Аренс, Ф.З. Дефліз, Дж. Лоббек, Р.К. Маутц, Р. Монтгомері, Д.К. Робертсон, Х. Шараф, Р.А. Алборов, С.М. Бичкова, І.Е. Глушков, Ю.А. Данільовський, Е.А. Коропів, В.І. Подільський, Н.А. Ремізів, Е.А. Сиротенко, В.П. Суйц, А.А. Шапошников, А.Д. Шеремет і ін.

Метою статті є розкриття змістовного навантаження таких визначень, як загальний аудиторський ризик, властивий ризик, ризик контролю, ризик невиявлення помилок та обґрунтування процесів моделювання аудиторського ризику для відбору оптимальної кількості аудиторських процедур.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Категорія ризику є домінуючою в аудиторській перевірці при визначенні дієвих аудиторських процедур. Від його рівня залежить матеріальна й моральна відповідальність аудитора. Аудиторський ризик означає ймовірність того, що фінансова звітність економічного суб'єкта може містити невиявлені суттєві помилки й (або) викривлення після підтвердження її достовірності або вона містить суттєві перекручення, коли насправді такі відсутні [5]. Звичайно, суб'єкти аудиторської діяльності розуміють неможливість повного усунення ризику, тому в світовій практиці встановлено прийнятний рівень — 5% [1]. Це означає, що п'ять зі ста підписаних аудитором висновків може містити невірні висновки щодо спірних питань. Повна достовірність дорівнює одиниці. Звідси $1-0,5=0,95$ — довірча ймовірність. Іноді в професійній літературі рівень довіри, рівний 95%, називають "магічною цифрою аудиторського ризику". Встановлення даного показника на більш низькому рівні може вплинути на конкурентоспроможність підприємства, оскільки при вищому ризику низка надійності даних фінансової звітності й акціонери (власники) втрачають до неї довіру.

Нагадаємо, що на рівень загального аудиторського ризику впливають наступні фактори: а) масштаб бізнесу клієнта; б) організаційно-правова форма власності; в) характер і сума зобов'язань; г) професійні знання бухгалтерсько-аудиторської служби; д) загальний концептуальний підхід до аудиторської перевірки; е) зміни в нормативно-правовій системі; є) ступінь комп'ютеризації обліку; ж) надійність системи внутрішнього контролю на підприємстві-клієнті; з) частота зміни керівника та їх особистих характеристик; и) оцінка та повнота отриманих ре-

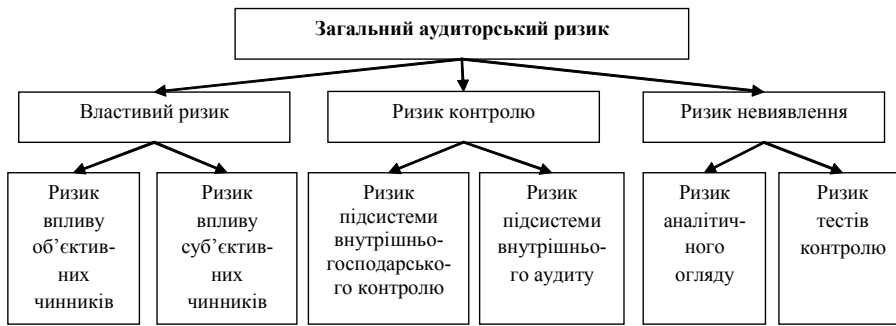

Рис. 1. Структура загального аудиторського ризику

зультатів; і) кількість незвичайних фінансово-господарських операцій.

Визначено, що загальний аудиторський ризик, за Міжнародними стандартами аудиту (МСА), включає: властивий ризик, ризик контролю і ризик невиявлення помилки (рис. 1).

Проведений аналіз економічної літератури показує, що у зарубіжних і українських науковців немає єдиного підходу до визначення термінів, якими називають і характеризують окремі елементи аудиторського ризику (рис. 2).

Проведена діагностика складових аудиторського ризику дає можливість представити його у вигляді наступної моделі:

$$ZAP = BP * PK * PH \quad (1),$$

де ZAP — прийнятний аудиторський ризик (відносна величина), що виражає міру готовності аудитора визнати той факт, що фінансова звітність може містити суттєві помилки, після того як завершено аудит і надано безумовно-позитивний аудиторський висновок.

Слід відзначити, що нульовий ризик буде означати абсолютну впевненість у достовірності інформації, а 100%-й — повна відсутність такої. Чим нижче величина бажаного ризику для аудитора, тим більше він хоче бути впевненим у тому, що зовнішня звітність не містить матеріальних помилок і пропусків.

Користувачі фінансової звітності розуміють, що при прийнятті відповідних рішень цілком можна покладатися на дані фінансової звітності, підтвердженні аудиторським висновком [4]. Тому, вважаємо, що плануючи аудит, доцільно встановлювати низький рівень (відсоток) аудиторського ризику. Між бажаним аудиторським ризиком і запланованою інформаційною базою для проведення аудиту існує зворотна залежність: чим менше аудиторський ризик, тим більшу кількість інформації необхідно залучити для тестування.

Розглянута вище модель дозволяє визначити наступні дефініційні поняття: властивий ризик (BP) — виражає

ймовірність виникнення помилки при обраному способі ведення фінансово-господарської діяльності до перевірки системою внутрішньогосподарського контролю; ризик контролю (PK) — виявляє ймовірність того, що існуюча помилка, яка перевищує припустиму величину, не буде виявлена системою невід'ємного контролю; ризик не виявлення (PH) — виражає ймовірність того, що виконання всіх аудиторських процедур і належний збір достатніх та відповід-

них доказів не дає право виявити помилки, що перевищують припустиму величину.

Автор вважає, що моделювання аудиторського ризику необхідне для вибору оптимальної кількості аудиторських процедур на всіх стадіях аудиту. Так, модель аудиторського ризику на стадії планування аудиту можливо використовувати наступними способами.

Перший спосіб допоможе в оцінці плану з погляду рівня кваліфікації аудитора. Наприклад, якщо властивий ризик становить 80%, ризик контролю — 50% і ризик невиявлення — 10%, то після простих обчислень одержуємо значення ризику при аудиті 4% ($0,8 * 0,5 * 0,1$). Якщо аудитор дійшов висновку, що прийнятний рівень аудиторського ризику в цьому випадку повинен бути не вище 4%, то він може вважати запланований рівень прийнятним. Даний спосіб надає змогу одержати прийнятний рівень аудиторського ризику, але він є малоефективним.

Для отримання більш ефективного планового показника можна використовувати другий спосіб визначення ризику — визначити ризик невиявлення й відповідну кількість доказів, які необхідно отримати. Для цього необхідно вищезгадану модель аудиторського ризику перетворити у вигляді:

$$PH = ZAP / (BP * PK) \quad (2).$$

Повертаючись до попереднього прикладу, припустимо, що прийнятний аудиторський ризик встановлено на рівні 5%, так щоб була змога внесення змін у зв'язку з необхідністю погодження кількості відібраних свідчень з ризиком невиявлення на рівні 10%, оскільки $0,05 / (0,8 * 0,5) = 0,125$. При цій формі моделювання ризику ключовим фактором є ризик невиявлення, тому що він визначає необхідну кількість свідчень (аудиторських доказів).

Третій спосіб використання моделі аудиторського ризику націлений лише на те, щоб нагадати аудиторам про існуючий взаємозв'язок між різними ризиками й про зв'язок ризиків з аудиторськими доказами. Такий взаємозв'язок необхідний для організації збору достатніх та доречних (відповідних) аудиторських доказів. При роботі загального плану аудиту доцільно провести оцінку властивого ризику на рівні фінансової звітності, а при складанні програми аудиту — співвіднести проведену оцінку властивого ризику з суттєвими залишками за рахунками бухгалтерського обліку й групами однотипних операцій на рівні підготовки фінансової звітності або припустити,

№ з/п	Автори	Елементи аудиторського ризику		
		Власний ризик	Ризик контролю	Ризик невиявлення
1	Р. Адамс	Внутрішній ризик	Ризик контролю	Ризик невиявлення
2	Е.А. Аренс, Дж. К. Лоббек	Внутрішньогосподарський ризик	Ризик контролю	Ризик невиявлення
3	Дж. К. Робертсон	Ризик неефективності системи обліку	Ризик неефективності внутрішнього контролю	Ризик невиявлення
4	Р. Додж	Внутрішньовластивий ризик	Ризик контролю	Ризик невиявлення
5	В.Д. Андрєєв	Спадковий (властивий) ризик	Ризик контролю	Детекційний ризик
6	С.Ф. Голов, С.Я. Зубілевич	Властивий ризик	Ризик контролю	Ризик невиявлення

Рис. 2. Порівняння термінології різних науковців, що визначають елементи аудиторського ризику

що ризик невиявлення відносно даної передумови є високим.

На наш погляд, при оцінюванні властивого ризику аудитор повинен покладатися на своє професійне судження для того, щоб урахувати деструктивні інституціональні фактори як на рівні фінансової звітності, так і на рівні залишків по рахунках бухгалтерського обліку й групи однотипних операцій (рис.3).

При оцінці властивого ризику відносно окремих статей балансу й показників фінансової звітності суб'єкта господарювання необхідно враховувати наступні фактори.

1. Умови й методи ведення виробництва — тверда конкуренція; зміни в технології виробництва, установа нових інформаційних систем; зміни ринків збуту й попиту клієнтів; загальний стан галузі й кількість банкрутств; зміни в законодавстві, за якими не встигають простежити бухгалтери; законодавчі обмеження з політичних причин або обмеження, пов'язані з охороною навколишнього середовища та ін.

2. Місце розташування (у географічному розумінні) — політична нестабільність; здійснення обсягів реалізації в районах з нестабільною економічною ситуацією; транспортні проблеми.

3. Штатний персонал і організація бізнесу — домінуюча роль керівника й неефективна діяльність ради директорів (правління); переоцінка керівником діяльності відділу внутрішнього контролю; особисті проблеми фінансового характеру в керівника підприємства; суперечки й проблеми, що виникають між керівництвом і акціонерами (власниками); невисокий кваліфікаційний рівень керівництва й персоналу, що впливає на ефективності виробництва; занадто оптимістичний прогноз на майбутнє; наявність вакансій; часта зміна аудиторів і юристів; значні за обсягом попередбачені угоди на реалізацію продукції; наявність переважної більшості операції з дочірніми фірмами.

4. Доходи й плани оперативної діяльності — зниження якості й кількості реалізованої продукції; значні зміни в процесі виробництва; недосконала маркетингова політика; повільне використання потужностей та заміна застарілого обладнання й зниження темпів нарахування амортизаційних відрахувань.

5. Майно — значне зниження вартості; незадовільна схоронність майна; ліквідність і фінансування; незадовільний стан наявності оборотного капіталу.

Для розрахунку властивого ризику можуть бути використані специфічні методики: ПЕСТ (аналіз політичних, економічних, соціальних і технологічних факторів); ДНМН (аналіз достоїнств, недоліків, можливостей і несприятливих обставин); аналіз "п'яти чинностей" ринку [6].

Отже, після отримання розуміння систем бухгалтерського обліку й внутрішнього контролю необхідно

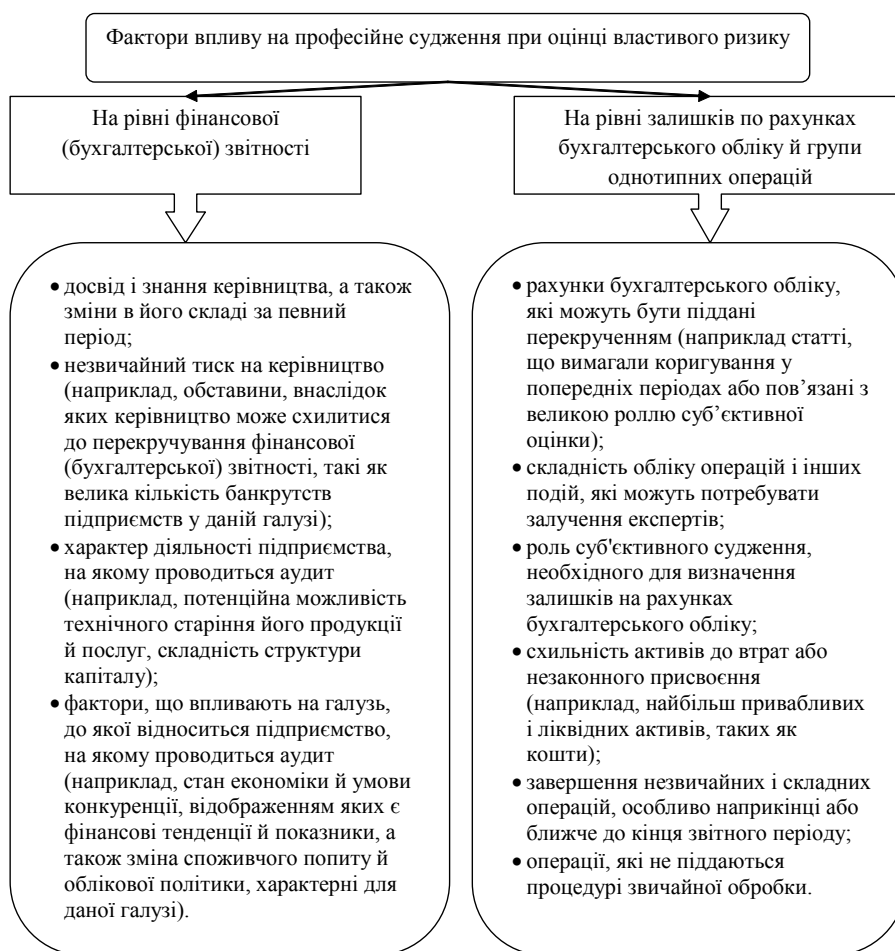

Рис. 3. Систематизація факторів впливу на професійне судження аудитора при оцінці властивого ризику

провести попередню оцінку ризику контролю на рівні передумов підготовки фінансової звітності по кожному суттєвому залишку за рахунками бухгалтерського обліку або груп однотипних операцій [3].

Результати дослідження доводять, що ризик контролю — це ризик перекручення, що має місце відносно залишку за рахунками бухгалтерського обліку або групи однотипних операцій і може бути суттєвим, не буде вчасно виявлений й виправлено за допомогою систем бухгалтерського обліку й внутрішнього контролю. Під час підготовки фінансової звітності ризик контролю зазвичай оцінюється аудитором як високий у тому випадку, коли системи бухгалтерського обліку у внутрішньому контролі підприємства неефективні або попередня оцінка систем бухгалтерського обліку й внутрішнього контролю підприємства недоцільна.

Автор вважає, що попередня оцінка ризику засобів контролю відносно передумови підготовки фінансової звітності повинна бути високою, за винятком випадків, коли аудитор:

1) може вказати конкретні засоби внутрішнього контролю, що співвідносяться з даною передумовою, які з певною ймовірністю будуть виявляти й виправляти суттєві помилки;

2) планують проводити тести контролю для підтвердження оцінки.

Оцінку ризику контролю доцільно проводити поетапно (рис.4). При цьому ризик контролю може бути визначений аудитором як високий, якщо система бухгал-

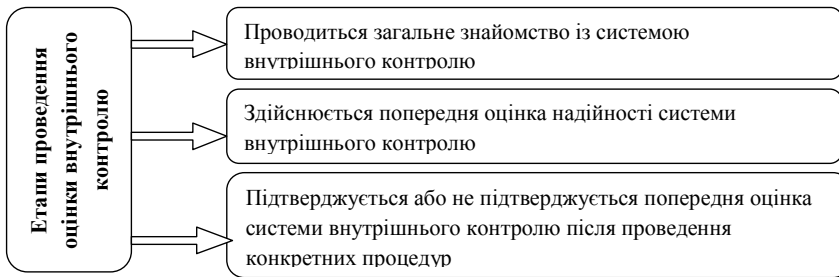

Рис. 4. Визначення етапів проведення оцінки внутрішнього контролю

терського обліку й внутрішнього контролю об'єкта перевірки неефективні або відсутні [7]. Ця оцінка здійснюється на основі тестів контролю, які містять у собі:

1) перевірку документів, що підтверджують операції для одержання аудиторських доказів щодо ефективного застосування внутрішнього контролю на практиці;

2) спостереження за застосуванням внутрішнього контролю щодо дій, які не оформлені документально, наприклад, визначення дійсного виконавця контрольної функції;

3) повторне застосування контролю.

Автор вважає, що результати оцінки ризику контролю повинні відображатися в загальному плані аудиту, а уточнювальні зауваження (якщо такі є) — у робочій документації щодо аудиторської перевірки.

Виходячи з проведеного аналізу не важко помітити, що ризик контролю є зворотно-пропорційним ризику невиявлення, тоді як між ризиком контролю й кількістю доказів, які необхідно отримати, існує пряма залежність. Тому, перш ніж установити рівень ризику контролю нижче максимального рівня, тобто менш 100%, необхідно ознайомитися із системою внутрішньогосподарського контролю підприємства. А в подальшому, на основі результатів ознайомлення оцінити ефективність її функціонування, та за необхідністю провести тестування на ефективність тих контрольних моментів, структура яких створює систему внутрішньогосподарського контролю.

Однак, якщо аудитор вирішує не оцінювати ризик контролю нижче максимального рівня, то він повинен встановити ризик контролю на рівні 100% незалежно від фактичної ефективності системи контролю, що визначає рівень ризику. Автор відзначає, що від якості перевірки системи внутрішнього контролю залежить обсяг аудиторських процедур, строки й вартість аудиторської перевірки.

Розглядаючи ризик невиявлення як ризик, який аудитор готовий взяти на себе, слід відмітити, що такий ризик аудитор бере на себе лише тією мірою, у якій він ризикує не виявити суттєвих помилок у фінансовій звітності за допомогою аудиторських процедур, при цьому припускаючи, що у системі внутрішнього контролю їх не можливо виявити й виправити. Тобто ризик невиявлення визначає кількість достатніх та відповідних аудиторських доказів, які планується отримати у ході проведення перевірки.

Отже, після того як будуть визначені всі ризики й складено загальний план аудиту, компоненти плану з внутрішньогосподарського ризику й ризику контролю не підлягають зміні на підставі отриманих аудиторських доказів. Якщо аудиторські докази покажуть, що помилки, які перевищують припустиму суму, відсутні, то визначена сума є прийнятною. Але якщо аудиторські докази по-

кажуть наявність помилок, що перевищують припустиму суму, то від обраної моделі варто відмовитися й здійснити достатню кількість аудиторських процедур, щоб з високим ступенем достовірності ідентифікувати й кількісно визначити суму помилки.

Відмічено, що рівень ризику невиявлення прямо пов'язаний з аудиторськими процедурами перевірки по суті. Оцінка ризику контролю поряд з оцінкою властивого ризику впливає на характер, тимчасові рамки й обсяг аудиторських процедур перевірки по суті, які проводяться з метою зниження ризику невиявлення, а отже, і зменшення аудиторського ризику до прийнятно низького рівня [7]. Проте варто зазначити, якщо перевірити всі залишки по рахунках бухгалтерського обліку або всі однотипні операції даної групи, певний ризик невиявлення завжди буде присутній, тому що переважна частина аудиторських доказів лише представляє доводи в підтримку деякого висновку і не має вичерпного характеру.

Аудиторська оцінка компонентів аудиторського ризику може змінитися в ході аудиту, наприклад, у ході процедур перевірки по суті аудитор може одержати інформацію, що значно відрізняється від тієї, на основі якої він зробив первісну оцінку ризику. У такому випадку аудитор необхідно внести зміни в заплановані аудиторські процедури перевірки по суті, ґрунтуючись на переглянутих оцінках властивого ризику й ризику контролю.

Аудиторська оцінка компонентів аудиторського ризику може змінитися в ході аудиту, наприклад, у ході процедур перевірки по суті аудитор може одержати інформацію, що значно відрізняється від тієї, на основі якої він зробив первісну оцінку ризику. У такому випадку аудитор необхідно внести зміни в заплановані аудиторські процедури перевірки по суті, ґрунтуючись на переглянутих оцінках властивого ризику й ризику контролю.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аудиторський ризик як важливий елемент планування аудиту являє собою синтетичну величину, що змінюється під впливом трьох видів ризику. За умови необхідності зниження ризику невиявлення необхідно передбачити збільшення кількості аудиторських процедур, що, в свою чергу, вплине на збільшення часу аудиторської перевірки та підвищення обсягу аудиторських вибірок.

Література:

1. Адамс Р. Основы аудита / Р. Адамс; пер. с англ. Ю.А. Ариенко и др.; под ред. Я.В.Соколова. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. — 398 с.
2. Аудит Монтгомери / [Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженник, В.М. О'Рейли, М.Б. Хирш]; пер. с англ. С.М. Бычковой; под ред. Я.В.Соколова. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1977. — 542 с.
3. Елисеєва И.И. Виды аудиторских рисков / И.И. Елисеєва, С.М. Бычкова // Бухгалтерский учёт. — 1999. — № 6. — С. 89—92.
4. Івченко І.Ю. Економічні ризики [навч. посіб. для студ. вищ.навч. закл] / І.Ю. Івченко. — К.: Центр учбової літератури, 2004. — 304 с.
5. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики. Пер. з англ. О.В.Селезньова, О.Л. Ольховікової, О.В. Гік, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківської та О.С. Кулікова. — К.: Аудиторська палата України, 2007. — 1172 с.
6. Петренко С.Н. Риски аудиторской деятельности / С.Н. Петренко. — К.: Эльга, Ника-центр, 2003. — 84 с.
7. Пилипенко І.І. Стандарти аудиту та етики: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / І.І. Пилипенко, О.Ю. Редько. — К.: ДП Інформаційно-аналітичне агентство, 2007. — 277 с.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2010 р.